

АДАПТАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ КИТАЙСЬКОГО МІГРАНТСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ (на прикладі святкування Нового року)

Олена Таран УДК 39(510=161.2):314.743+398.332.42

Статтю присвячено аналізу одного з найважливіших свят китайців — Нового року. Простежено адаптацію основних ритуальних дійств цього свята в умовах українських реалій.

Ключові слова: китайський Новий рік, діаспора, традиційна культура, Цзао-ван, цзяоцзи, няньгао.

The article contains an analysis of one of the most important Chinese holidays, New Year's Day. There is an observation of adaptation of this holiday's main ritual operations under the Ukrainian circumstances.

Keywords: Chinese New Year, Diaspora, traditional culture, Zaowang, Jiao Zi, Nian Gao.

Наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ ст. в Україні, як і на всьому просторі колишнього СРСР, почали масово з'являтися мігранти зі Східної та Південно-Східної Азії, переважно з Китаю та В'єтнаму. На сьогодні тенденція просування цих мігрантських потоків в Україну триває, у ній помітне превалювання «китайської» хвилі. Умовно цю хвилю можна поділити на «трудова» та студентську. Більшість китайців, які легально чи нелегально перебувають в Україні, працюють у торговельній сфері та на будівництві, вони не мають вищої освіти, не володіють українською мовою. Наразі невідомо, яка кількість китайських громадян мешкає в Україні, але цифри мають бути багатозначними, оскільки, за даними МВС, лише китайська громада м. Одеси налічує 200 тис. осіб¹. Така значна кількість китайців в Україні не може не викликати інтересу з боку українських урядовців та, звичайно, науковців і суспільних організацій.

Мета нашого дослідження — з'ясувати методом анкетування та опитування, наскільки законсервованою в культурному плані є китайська община поза межами своїх етнічних територій, у даному контексті — в Україні; чи спроможні носії китайської культури в умовах українських соціальних реалій дотримуватися або ж адаптувати власні культурні традиції на українському ґрунті. Особливо цікавим для нас є свято Нового року з огляду на значущість його змістового навантаження для самих китайців.

Китайський Новий рік (Чунь цзіє — свято Весни) не має чітко фіксованої дати, його визначають за місяцем — у день другого молодика після зимового сонцестояння. Новий рік — найурочистіше та найвеселіше свято з усього китайського календарного циклу. Воно триває від молодика до молодика, а підготовку до нього розпочинають за місяць. На весь період свята завмирає бізнес-життя. Кожен елемент свята просякнутий ідеєю нового, чистого, незіпсованого життя. Давні письмові джерела свідчать, що процес очищення помешкання мав зміст сільськогосподарського свята: у селищі влаштовували святкову ходу, на чолі якої крокували шаман, убраний ведмедем, і дванадцять учасників — представників тваринного циклу (пацюк, бик, тигр, заєць, дракон, змія, кінь, вівця, мавпа, півень, собака, свиня), які, як уважали, мали розлякати або з'їсти злих духів та демонів. Для «очищення» кожної оселі в селищі учасники процесії стукали в усі двері, натомість господарі помешкання віддячували їм рисом, вином, а іноді й грошима.

У родинному помешканні відбувається генеральне прибирання: «купають» Будду (миють статуетку Будди), пересувають або виносять на подвір'я меблі, викидають непотріб та вимивають бруд — саме з ним зникають «злі духи», які могли ховатися в шарі пилу. Таке генеральне прибирання, за словами китаянки Лю Вей Вей (26 років), проводять і в гуртожитках Києва, Львова, Одеси, де мешкають китайські студенти. Переважна більшість

із них святкують (наскільки це дозволяють українські реалії) китайський Новий рік «маленькими групами за інтересами», або навіть усім курсом чи потоком². У переддень Нового року в родині відбувається жертвоприношення Цзао-вану (або Цзао-цзюню) — богу домашнього вогнища, оскільки він веде домашній календар, може наврочити швидку смерть одному із членів родини або позбавити добробуту всю сім'ю. Найпопулярнішими є два основні зображення бога — власне його або ж у супроводі дружини (другим зображенням послуговуються в родинних релігійних ритуалах). День проводів Цзао-вана особливо шанують кухарі, оскільки бог вогнища — їхній патрон. Спеціально для Цзао-вана готують обід лише із солодких страв, зображенню навіть намащують медом рот.

Жертвоприношення в родині здійснюють лише представники чоловічої статі, жінок до цього дійства не допускають. Після доземних поклонів перед богом його паперове зображення виносять надвір і під супровід звуків хлопавок спалюють разом із жертвним папером («грошима») та гілками кипариса, якщо останній є в наявності. Для символічних грошей використовують папір жовтого кольору [для «мідних монет» з квадратним отвором посередині (чохів)], а також золотавий або сріблястий [якщо це зливки «золота» й «срібла» (юаньбао)]. У сучасному Китаї, Тайвані, а також у будь-якому чайна-тауні, можна купити такі «гроші» для проведення власних церемоній. Цікаво, що таке жертвоприношення проводить і чоловік-українець, киянин, на прохання дружини — натуралізованої китаянки Чень Юань Юань, 32 роки: фігурку Цзао-вана, вирізану з дерева, спалюють разом з паперовим конем, проте «нового» вогню в новому році не запалюють, як це роблять у Китаї. У народі вірять, що Цзао-ван за тиждень до Нового року (двадцять третій день дванадцятого місяця) вирушає на коні на небо до головного бога і доповідає про всі добрі та погані справи, скоєні за минулий рік тією чи іншою родиною. У Китаї проводи бога домашнього вогнища на небо супроводжуються

феєрверками — аби захистити його від злих духів, які бояться шуму та світла. В Україні великий вибір піротехнічної продукції уможливорює дотримання цього звичаю, що підтверджено респондентами Києва, Львова й Одеси. Принагідно зауважимо, що в Одесі представники китайської діаспори влаштовують феєрверки більш активно порівняно з «киянами» чи «львів'янами». В останні роки до таких заходів долучаються й українці, убачаючи у святкуванні китайського Нового року чергову розвагу, не вникаючи та не розуміючи суті дійства.

Напередодні Нового року китайці готують у родинному колі один одному подарунки — квіти, фрукти (два мандарини, оскільки китайською цей вираз звучить як «золото»), солодощі, для дітей — гроші в червоних конвертах (я-суї цян), та прикраси або шовкові тканини (останнім часом — одяг). Кожен подарунок має бути парним, оскільки пара означає єдність і гармонію в родині. Але ніколи не буває чотири подарунки, оскільки «чотири» — омонім до слова «смерть». У цей же період кожен має сплатити всі свої борги, тобто пройти обряд «очищення», вигнання злих духів. Відгомін цього звичаю ми зафіксували і в Україні, коли староста однієї з груп студентів-китайців прагнула роздати всім своїм товаришам стипендію до початку китайського Нового року (перш ніж увійти до нового року, усе має бути чисте — і душа, і стосунки з колегами).

На китайський Новий рік обов'язково прикрашають червоними стрічками вхідні двері. Червоний — колір сонця, півдня і символ радості, щастя в китайців, тому його активно використовують під час свята Весни.

Для китайців двері мають сакральне значення: через них усе приходить — добре й погане, хороші та злі духи. Мета господаря — захистити свою оселю, уберегти від негараздів, задля цього шанують богів дверей (духів воріт), вирізані паперові фігури (або картинки) яких прикріплюють до дверей. Обидва боки дверей часто прикрашають написами на червоному папері з побажаннями добробуту. Якщо у XVIII — першій половині XX ст. написи ви-

вішували на стінах, то в сучасному китайському інтер'єрі (у тому числі й українському) їх розміщують у кімнаті, поряд з домашнім жертovníком. Люди, чиє існування безпосередньо залежало від примх землі й погоди, висловлювали в них надію на багатий урожай у наступному році.

У ніч на Новий рік у традиційній культурі Китаю двері зачиняють і запечатують стрічками червоного паперу, аби щастя не полишило господу. З моменту опечатування не приймають жодних відвідувачів, оскільки настав час консолідації родини, богів та духів предків, яких потрібно почастивати й вшанувати. У цю ніч ніхто не лягає спати. Глава родини вітає не лише Цзао-вана, але й бога багатства, здійснює жертвоприношення перед дощечками предків. Дощечки (таблички) з іменами предків вшановують дев'ятьма триразовими поклонами (кету). На цю церемонію збирається вся родина з усіх куточків Китаю та інших країн. У сучасному Китаї державні служби шляхосполучень запроваджують додаткові авіа-, залізничні й авторейси, аби учнівська і студентська молодь могла приєднатися до родини. Через значну вартість авіаквитків переважна частина студентської молоді, яка мешкає в Україні, позбавлена такої можливості, що певним чином негативно впливає на моральний стан студентів китайського походження. Індустріалізація породила тенденцію розпаду століттями відрегульованого сценарію, але, зважаючи на значний відсоток китайського населення у світі, можна стверджувати про зміну зовнішньої форми, зберігаючи структурні особливості.

Церемонія жертвоприношення поєднує живих членів родини з їхніми пращурами, які заклали основи могутності роду. Вони, за віруваннями китайців, цієї ночі приходять святкувати разом із живими. Більшість китайських родин дощечки з іменами предків (зазвичай п'яти поколінь із прямим предком голови родини на почесному місці) зберігають на спеціальній полиці та в сімейних реєстрах з геніалогічною хронікою родини, у заможних родин для цієї мети існують спеціальні кімна-

ти. На думку релігієзнавців-синологів, дощечки походять від більш давніх скульптурних зображень покійника. Після жертвоприношень родина сідає за святковий стіл.

Їжа — природний і виразний символ життєвої сили, тому, відповідно до китайського звичаю, кошик, наповнений продуктами, потрібно розмістити в центрі житлового приміщення, як запорука того, що в новому році родина не знатиме голоду. Походження більшості традиційних новорічних страв пов'язано із церемоніями жертвоприношень богам і духам предків. В останній день старого року жінки займалися приготуванням святкових страв, на першому місці було м'ясо. Ще в першій половині ХХ ст. середньостатистичний китаець рідко або й взагалі не вживав м'яса, але на новорічному столі воно мало бути обов'язково. Ця трапеза була надзвичайною подією для всієї родини. Усі приготування мали провести напередодні, адже у святковий день користування ножем або іншими гострими предметами табувалося, оскільки вважалося, що в день Нового року можна відтяти все щастя, яке мало бути в прийдешньому.

Традиційні страви китайського новорічного столу дуже символічні, але цей символізм часто зрозумілий лише китайцям. Більшість новорічних страв мають магічне призначення, тобто присвячені божествам або притягують у дім удачу. Наприклад, суп з галушками і локшиною, популярний на півдні Китаю, символізує довге життя, тому локшину слід їсти цілою, не подрібнюючи. Так само і сарептську гірчицю іноді називають «овочем довголіття»: її довгі стебла і листя готують цілими, її потрібно з'їдати також повністю — від корінців до верхівки. Її не можна розрізати на частини через те, що ця страва також символізує довгі роки життя і безперервність сімейної лінії. Курча і риба, приготовлені тушками, символізують процвітання, качка — вірність, яйця — родючість, апельсини — удачу. Пельмені з начинкою з капусти і м'яса, в один з яких заховано монету, є популярною новорічною стравою (батьківщина якої — Північний Китай), адже назва пельменів — цзяоцзи — звучить

так само, як і «проводі старого і зустріч нового». Характерні в цьому відношенні спеціальні новорічні тістечка, виготовлені з рисового борошна. На пекінському діалекті їх називають няньгао (нянь — «рік», гао — «тістечко»). У кулінарних традиціях різних регіонів Китаю рецептура їхнього приготування неоднакова, завдяки чому існує велика кількість різних варіацій няньгао: фуцзяньські, нінбоські, кантонські, сичуаньські, сучжоуські та ін. Іншими популярними новорічними ласощами є фага (більш солодкий різновид новорічного тістечка, яке готують на пару). Фага під час приготування повинен зверху розламати. Згідно з поширеним серед китайців повір'ям, чим ширше цей розлам, тим більше добробуту прийде в родину в новому році. Із цими тістечками були пов'язані й певні табу. Так, у день їхнього приготування не можна було входити до кухні жінкам під час місячних, жінкам, які тримали траур, а також дітям, схильним до пустощів. Раніше бувало, що вся родина збиралася навколо пароварки і з трепетом спостерігала за її вмістом зі сподіванням, що верхівка фага подасть їм добрий знак.

Із життя сучасних китайців ці ритуали майже відійшли. На сьогодні в більшості китайських родин не прийнято самим готувати новорічні солодощі, люди воліють купувати готові вироби в магазинах. Київська бізнесвумен Чень Юань Юань, із провінції Чанша, констатує, що сучасний новорічний святковий стіл втрачає свою загадковість і неповторність через фінансову спроможність китайців — мешканців великих міст, адже «зараз гроші є, і кожен день, як Новий рік». За словами іншої «киянки», 25-річної студентки Лінь Хань, хоча торгівля і пропонує величезний вибір новорічних тістечок, це не може заповнити втрату старовинних звичаїв, пов'язаних з їхнім приготуванням. За умов українських реалій вона воліє власноруч пекти няньгао. За спогадами її бабусі, господині, прихопивши із собою мішок клейкого рису, збиралася біля млинів, потім вивішували мішки з борошном для просушування біля воріт своїх помешкань, а приємний аромат борошна, який

ширив у повітрі, нагадував усім перехожим про наближення свята. Усі ці деталі, що надавали, за словами Лінь Хань, особливу чарівність китайському Новому року, під впливом урбанізації та вестернізації назавжди зникли із життя сучасних китайців.

У центрі новорічного столу зазвичай ставили жаровню з хого. Ця посудина відома як «китайський самовар», із тією лише відмінністю, що окріп у ньому призначено не для чаювання, а для приготування особливого супу з капусти, м'яса, риби та інших інгредієнтів. На Новий рік до столу також обов'язково подають рибні, м'ясні та креветкові фрикадельки — їхня кругла форма уособлює сімейні зв'язки. Іншим атрибутом новорічного столу є стрілки запашної цибулі, секрет популярності якої також криється в китайському найменуванні — цюндай. Перший ієрогліф у цій назві — омонім слова, що означає «тривалий час». Вираз «ціла курка», вимовлений південнокитайським діалектом, співзвучний словосполученню «ціла сім'я», «риба» (юй) омонімічна поняттю «надлишок». Іншим символом успіху та багатства вважають мандарини. Страва з курки (ці-і) із каштанами (лі) символізує благополуччя, тому що це поняття виражено в китайській мові словом «ці-ілі». А назва одного з різновидів їстівних морських водоростей (буквально «волохатий овоч») близька за звучанням до слова «фацай», що означає «розбагатіти».

Родини китайських трудових мігрантів в Україні новорічний стіл влаштовують удома, тоді як молодь зі студентського середовища, відірвана від батьків, проводить свято в китайських ресторанах, де їм пропонують новорічне меню, як у київських ресторанах «Духун», «Ліза», «Дзюлун», «Шен Лі». На період свят меню ресторану «Духун» прочитується як суцільна збірка побажань або екстравагантний молитвослов. «Нехай прийде у Ваш дім багатство» — найменування страви з водоростей фацай (на слух це схоже зі словом «розбагатіти») і сушених морських гребінців. «Новорічні побажання новонародженим» готують із грибів і свіжих морських гребінців — сянь дайцзи,

що звучить як «завести потомство». Страва під назвою «Усміхаючись, знайти надлишок» складається з медового стегенця по-цзіньхуанськи і риби (китайською «мати рибу» звучить так само, як «мати надлишок»). «Зливки золота, що котяться додому» — це опущені в киплячий бульйон шматочки доуфу (соєвого сиру), за формою вони нагадують старовинні золоті зливки. Різновид холодної закуски, у приготуванні якої використовують п'ять різних продуктів, відомий як «П'ять побажань на Новий рік», під якими мають на увазі довголіття, добробут, мир, мудрість і справедливість. Красномовні назви і інших новорічних страв: «Блага звістка про прийдешню весну», «Багатство, знатність і процвітання», «Закохана пара зиче найкращого в новому році» тощо.

У новорічну ніч розмови ведуть лише на позитивні теми, китайці обережно підбирають слова для висловлювань своїх думок: кожна фраза повинна мати щасливий зміст, адже в цій ситуації, так само, як і з їжею, може зіграти вирішальну роль слово-омонім, оскільки китайська мова з притаманним їй звуковим рядом становить ідеальне поле для омонімів.

У першу ніч, із першими півнями, господар знімає червоний папір, яким були опечатані двері, аби Новий рік уніс через них до обійстя все нове, чисте та здорове. Перший день першого місяця (юаньдан) — найурочистіший день для китайців. За народним повір'ям, якщо перший день нового року пройшов щасливо, то і весь рік буде щасливим, а якщо перший день був невдалим, то й наступний рік буде таким. У старому традиційному Китаї у перший день нового року та наступні п'ять днів майже ніхто не виходить на вулицю. Якщо хтось і виходить, то це чоловіки, оскільки зазначений період — несприятливий для жінок. Якщо в ці дні жінка вийде з дому, то й щастя піде із цієї оселі. У сучасному Китаї та діаспорах такої установки вже давно не дотримуються.

Кожен з перших семи днів нового року присвячено певній істоті (курчаті, собаці, свині, вівці, коневі, корові, людині). Цей звичай, як і семиденний тиждень, на думку деяких аме-

риканських дослідників, потрапив у Китай від персів, для яких була типовою послідовність семи явищ або предметів у ряді³. Етнографи першої третини ХХ ст. зафіксували, що в 1930-х роках святкували переважно сьомий день — готували спеціальний суп із семи овочевих компонентів, вирізали із тканини антропоморфні фігурки і чіпляли їх до ширм та головних уборів.

У Китаї під час святкування Нового року виконували танець левів, який на сьогодні трансформувався у фестиваль. Зазвичай трое-шестеро виконавців одягають маску лева з іклами, із довгим відрізом тканини, під яким ховаються учасники танцю-гри. Через слабо розвинену інфраструктуру в Україні таке дійство наразі неможливе, на відміну від самого Китаю та численних чайна-таунів по всьому світу.

Новорічні свята завершуються святом ліхтарів (юаньсяюціє), яке проводять приблизно на п'ятнадцятий день (вечір). Звичай запалювати червоні ліхтарі в цей день зафіксовано ще в Х ст. Ліхтарі майструвала кожна родина, від їхнього зовнішнього вигляду залежав престиж родини. Ліхтарі мають різну форму: сфери, кубу та інших геометричних фігур, зоо- або антропоморфних зображень. На деяких ліхтарях пишуть загадки або цитати з класичних творів, що спонукає людей до літературних змагань. В окремих провінціях Китаю ліхтарі запалюють і в перший день нового року, але більшість китайців святкують на тринадцятий-п'ятнадцятий день, рідко — на сімнадцятий⁴. Цювечора в ці дні влаштовують святкові процесії, міні-вистави з уривками з китайських опер. Обов'язковим елементом такої ходи є паперовий дракон, причому в китайських містах і чайна-таунах кожна вулиця майструє власного дракона. Під час руху процесії глядачі кидають у дракона бамбукові палички, наповнені порохом та шматочками заліза. По завершенні ходи дракона спалюють. Цей обряд, можливо, має землеробське підґрунтя, на що вказують багато дрібних деталей (першопочаткові форми ліхтариків у вигляді куль-плодів, дракон як

символ дощу та ін.). В Україні така практика відсутня; єдине, що, за словами студентки зі Львова Лінь Хань, робить вона та її колежанки, — це примітивні ліхтарики із червоного паперу, їх підвішують у своїх кімнатах у гуртожитку (у самому ж Китаї примітивізм не схвалюється — чим гарніший ліхтар, тим шанованіший його автор в очах оточуючих). Інша китаянка — Чень Юань Юань — узагалі не святкує цю останню фазу китайського Нового року. В Україні вона лише прибирає квартиру та робить до святкового столу ціяоцзи; на святкову вечерю вона з чоловіком іноді запрошує друзів, хоча для традиційної китайської родини це неприпустимо, оскільки за столом мають бути лише члени родини. На другий-третій день нового року вона відвідує з привітанням друзів (необов'язково китайців).

Свято ліхтарів завжди припадає на першу повню нового року, тому до столу подають та-

¹ <http://www.ukrinform.ua/>

² Маємо на увазі студентську громаду певного ВНЗу.

³ Eberhard W. Chinese festivals. — London; New-York, 1958.

кож і кульки з рисового борошна, які за формою нагадують місяць у повні і мають назву «юанься». Цю страву як святкову зафіксовано в письмових джерелах династії Сун (960—1279 рр.)⁵: маленькі кульки начиняли солодкою фруктовою або горіховою начинкою та відварювали в окропі. Згідно з китайською традицією, ці святкові солодощі спроможні принести щастя в родину, зробити її повноцінною, досягнути сімейних радощів та добробуту.

За останні десятиліття значна кількість традиційних елементів, які є складовою китайського Нового року, зазнала змін, але для будь-якого китайця, де б той не мешкав, Новий рік (свято Весни) — це головне свято року. Цей висновок також справедливий і для китайців, які перебувають в Україні, де вони загалом намагаються дотримуватися основних поведінкових норм, усталених канонами цього свята.

⁴ Баранов И. Г. Вераования и обычаи китайцев. — М., 1999.

⁵ Общие знания по культуре Китая. — Пекин, 2007.

НАРОДНІ МЕТЕОРОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ УКРАЇНЦІВ В ЕЛЕКТРОННИХ ТА ДРУКОВАНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (аналіз джерельної бази)

Олександр Васянович

УДК 398.3(477):004.75/.032.6

У статті здійснено аналіз рівня презентації народних метеорологічних знань, поширених в обласних газетах, інтернет-ресурсах, на радіо та телебаченні. Найчастіше трапляються коротко- й довгострокові прогнози та метеорологічні поради рибалкам, садівникам та ін.

Ключові слова: народні знання, народна метеорологія, коротко- та довгострокові прогнози, метеорологічні приказки, газета, Інтернет.

The author performs an analysis of the level of presentation of folk meteorological knowledge disseminated in the regional newspapers, online resources, radio and television. One could most often take notice of the short- and long-term weather forecasts, meteorological advices to fishermen, gardeners, etc.

Keywords: folk knowledge, folk meteorology, short-term forecasts, long-term forecasts, weather stories, newspaper, Internet.

Невід'ємним елементом системи народних знань є народна метеорологія, яка становить сукупність прикмет, пов'язаних із прогнозуванням погоди. Землеробський характер

господарських занять українців зумовлював значну залежність успішного ведення сільськогосподарських робіт, а отже, і добробуту селянина, від природно-кліматичних умов.